

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра мовної та психолого-педагогічної підготовки

РЕФЕРАТ
кваліфікаційної роботи
на здобуття освітнього ступеня бакалавр
зі спеціальності 053 «Психологія»
за освітньою програмою «Психологія»
на тему: «БУЛІНГ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА
СЬОГОДЕННЯ»

Виконавець:

студентка центру
заочної тавечірньої
форм навчання

Гребеннікова Юлія Юріївна _____
(прізвище, ім'я, по батькові)

/підпис/

Науковий керівник:

Завідувач кафедри МППП
доктор психологічних наук
(науковий ступінь, вчене звання)

Асєєва Юлія Олександрівна _____
(прізвище, ім'я, по батькові)

/підпис/

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. У сучасному світі багато наукових галузей зосереджуються на розвитку людини і суспільства, включаючи дітей та підлітків. Однією з проблем, що знаходяться у фокусі уваги сучасних науковців, останнім часом є булінг. Під яким у широкому розумінні розглядають – тривалий насильницький вплив на слабших. Ця проблема відрізняється від звичайних конфліктів, оскільки переслідує тривале цькування та закріплення на довгий час за слабкішим однолітком – статусу «жертви». Зважаючи на те, що підлітковий вік є періодом переосмислення соціальних стереотипів, дуже важливо уникати переходу звичайних конфліктів у таку деструктивну форму впливу на «жертву». Також важливо запобігти появі «жертви» у підлітковому середовищі, оскільки це може закріпити таку форму поведінки підлітка і перенести такий стан в її подальший життєвий шлях. Окрім психологічних травм, жертви булінгу, у тому числі часто зазнають серйозних фізичних травм, за якими відкриваються адміністративні та кримінальні впровадження.

Булінг часто підкріплюється ілюзією «безкарності» яка змінює моральні норми, розширюючи рамки дозволеності, які часто перетинають межу в уявну «вседозволеність» з боку винуватців, що виводить це явище у соціально-небезпечний простір, девіантної та делінквентної поведінки.

Отже, тема булінгу досить складна та чутлива, потребує особливої уваги та розуміння усіх аспектів: соціальних, психологічних та юридичних. Незважаючи на зацікавленість наукової спільноти цією проблематикою, дослідження булінгу зустрічається з труднощами, як теоретичного, так і практичного характеру, виникає багато суперечностей щодо предмета обговорення, недостатньо опрацьовано теорія щодо пояснення цього явища та його взаємозв'язків із особливостями підліткового віку.

Класичні теорії конфліктів, агресії, вікової психології та педагогіки не можуть чітко пояснити феномен булінгу, залишається відсутнім чітке розуміння цього поняття, оскільки, такі поняття, як конфлікт, агресія, жертва

та кривдник, розглянуті багатьма науковцями, при цьому в кожному теоретичному підході є свій погляд на проблему, і він, часто обмежений рамками самого підходу. Явище «булінгу» часто виникає в закритих групах (від впливу дорослого) однолітки, клас, підліткові угруповання і не завжди його можна явно побачити з боку. Тому складно встановити особливості булінгу саме як явища в усіх його аспектах. У цьому вже полягає проблема практичного характеру – булінг складно визначити і відокремити від звичайних підліткових конфліктів, які можуть бути яскравими за своїм проявом, але короткими за своєю природою. Тому існують труднощі діагностичного характеру.

Також є проблемою і профілактика цього явища, оскільки тут мова йде не тільки про вміння підлітків один з одним взаємодіяти, спілкуватися, а й про морально-ціннісні, настанови, уявлення про основи міжособистісної комунікації. Взагалі, стосунки між підлітками, являють собою сферу вкрай закриту від впливу педагогів, батьків, чи навіть значимих дорослих, оскільки в підлітковому віці існуючі авторитети в якості дорослої особистості вже втрачають свій вплив і зовсім інші люди набувають цінності та значимості. Крім того, профілактика булінгу вимагає уваги до морально-ціннісних основ стосунків між підлітками, що представляє собою складну задачу. У зв'язку з цим, з урахуванням зазначеної актуальності теми, теоретичної та практичної значущості, в роботі були визначені мета, об'єкт, предмет та завдання дослідження.

Мета дослідження: дослідити соціально-психологічні особливості та виявити основні характеристики учасників булінгу.

Завдання дослідження:

1. Провести аналіз теоретичних і емпіричних досліджень, присвячених проблемам насильства і булінгу в соціально-психологічному просторі.

2. Розглянути рольовий розподіл учасників булінгу: «кривдник», «спостерігач», «жертва».

3. Дослідити психологічні характеристики підлітків, учасників булінгу в освітньому середовищі.

4. Виявити особливості реагування на фруструючу ситуацію, способи подолання конфлікту і вибір копінг-стратегії (форм поведінки подолання) у учасників булінгу.

5. Проаналізувати та інтерпретувати отримані дані.

Об'єкт дослідження: соціально-психологічні характеристики булінгу.

Предмет дослідження: виявлення індивідуально-психологічних особливостей учасників підліткового булінгу.

Методи і методики дослідження: Теоретичні методи: хронологічний аналіз соціальної, психологічної та психолого-педагогічної літератури; емпіричні: спостереження, інтерв'ю, психодіагностичне тестування; методи математичної обробки даних: статистичні та аналітичні (кореляція К. Пірсона, кількісний та якісний аналіз). У психодіагностичний комплекс увійшли:

1. Опитувальник «Ситуація булінгу в школі».
2. Методика діагностика самооцінки Дембо-Рубінштейн
3. Методика визначення індивідуальних копінг-стратегій Е. Хайма.

Вибірку склали учні Одеського навчально-виховного комплексу №53, загальна кількість респондентів – 62 особи, які склали 100% вибірки, з них 38 дівчат та 24 хлопця. Вік респондентів: 15 років – 35,48 %, 16 років – 30,64 %, 17 років – 33,87%

Аналіз досліджень та публікацій. Теоретико-методологічна основа дослідження: теоретичні дослідження поняття булінгу в роботах С. М. Арора, О.О. Барліт Д. Галловей, Н.Г. Герра, К. Дьюкс, Є.Я. Дубровська, А. Зеллі, С.В. Кривцова, Т.Л. Крюкова Б.Д. Ломов, С.Т. Мерцалова, Л.С. Міллер, О. А. Мосіна, Т. Нансел, Д. Олвеус, А. Пікас, Е. Роланд, П.П. Хайнеманн, Р. Харіс, Л.Р. Х'юссман; теоретичні концепції особливостей підліткового віку: Е. Еріксона, Д. Б. Ельконин., О.О. Король Л.І. Лушпай Ю. С. Пестерева, Р Хевігерст; теоретичні основи копінг-стратегій: Ю.М. Ємельянов,

Д.Г. Скотт, Р. Лазарус, К. Томас тощо; теоретичні аспекти віктимної поведінки: В. Вандшпева, В. Гапуші, В. Дрьоміна, А. Долгова, В. Коновалова, Ч. Ломброзо, У. Міллер, В. Полубинського, В. Рибальської, О. Старкова, І. Твердої, Я. Чаплак, В. Чуйко; теоретично-експериментальні основи ролі жертви булінгу: П. Дагеля, О. Джужи, А. Закалюка, М. Коржанського, В. Кудрявцева, В. Лунєєва, Є. Моїсеєва та ін.

Структура роботи. Випускна робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаної літератури та додатків. Текст роботи поданий на 70 сторінках, проілюстрован 9 малюнками та 4 таблицями. Загальний обсяг роботи складає 88 сторінки. Список використаної літератури містить 98 джерел.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми роботи, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, наукову новизну і методи дослідження.

У першому розділі «**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ БУЛІНГУ В ПСИХОЛОГІЇ**» розкрито: поняття булінгу як систематичної форми агресії, загальна характеристика, форми, види булінгу, соціально-психологічні причини та рольовий розподіл булінгу, фактори стимулювання поширення булінгу в шкільному середовищі; досліджено: історико-феноменологічну проблематику булінгу як соціального явища, психологічні особливості підліткового віку та психологічні портрети учасників булінгу, підходи зарубіжних та українських науковців, відокремлення основних причин булінгу.

У другому розділі «**Організація, методи та результати дослідження особливостей учасників булінгу у підлітковому віці**» було проаналізовано теоретичні та емпіричні дослідження, присвячені проблемам насильства і булінгу в соціально-психологічному просторі, виявлено ряд індивідуально-особистісних особливостей учасників булінгу в підлітковому віці, Під час

проведення емпіричного дослідження було зроблено висновок про наявність різних індивідуально-особистісних особливостей серед учасників булінгу в підлітковому віці, виявлено взаємозв'язок між рівнем самооцінки та розповсюдженням булінгу серед підлітків, показано, що співучасть у груповому булінгу пов'язана зі зниженням самооцінки, виявлено, що наявність безпорадності та невпевненості в соціальних ситуаціях може збільшити ризик стати жертвою булінгу в підлітковому віці, визначено різні індивідуально-особистісні фактори, які можуть впливати на поширення та динаміку булінгу серед підлітків.

Висновок:

1. В ході проведеного дослідження теоретико-методологічних основ проблеми булінгу, розглянуто: історико-феноменологічні теорії дослідження булінгу як соціального явища, соціально-психологічні причини, психологічні особливості та портрети учасників і їх рольовий розподіл учасників булінгу.

В процесі історико-феноменологічного дослідження встановлено, що проблема систематичної агресивної поведінки серед підлітків розглядається науковцями ще з початку ХХ століття. Цією проблемою займались: С. М. Арора, Д. Галловей, Н.Г. Герра, К. Дьюкс, А. Зеллі, С.В. Кривцова, Л.С. Міллер, Т. Нансел, Д. Олвеус, А. Пікас, Е. Роланд, П.П. Хайнеманн, Р. Харіс, Л.Р. Х'юссман.

Узагальнюючи розуміння поняття булінгу, можна відзначити, що існує декілька основних підходів до його визначення: як систематичного повторюваного; як соціального домінування; як агресії; як поведінки, що спричиняє виникнення; як проблеми взаємодії. Отже булінг характеризується неодноразовістю або періодичністю, умислом, нанесенням шкоди, зловживанням силою або впливом. Залежно від способу його прояву та реалізації засобу існують різні види булінгу: аутинг, виключення, діссінг, кетфїшинг, кіберсталкінг, наклеп, нападки, онлайн-байкот, онлайн-грумінг, флеймінг, самозванство, троллінг, фрейпінг, хеппіслеппінг тощо. В

залежності від варіативності булінгу відокремлюють прихований та прямий. В залежності від форми прояву: вербальний булінг; образливі жести та дії; залякування; ізоляція; вимагання; кібербулінг.

На підставі проведеного аналізу проблеми ми зробили висновок, що булінг розглядається як форма деструктивної міжособистісної взаємодії, при якій одна людина або група свідомо виступає кривдником, а інша – жертвою, яка свідомо слабкіше психологічно або фізично, тривалий час і систематично піддається фізичному, психологічному та психічному насильству та агресії іншу людину.

2. Встановлено, що в системі булінгу присутні типи ролей, такі як агресор (кривдник, булер), жертва (пасивна чи агресивна), свідок і захисник. Однак ці ролі не є жорстко заданими і можуть змінюватися залежно від ситуації та емоційного ставлення учасників. Крім того, змінена система може відбутися при виникненні нових ситуацій булінгу, коли колишня рольова позиція може змінитися на іншу.

На основі аналізу теоретичних моделей та емпіричних даних розроблено програму емпіричного дослідження, спрямованого на дослідження соціально-психологічних особливостей та виявлення основних характеристик учасників булінгу. У психодіагностичний комплекс увійшли:

4. Опитувальник «Ситуація булінгу в школі».
5. Методика діагностика самооцінки Дембо-Рубінштейн
6. Методика визначення індивідуальних копінг-стратегій Е. Хайма.

Вибірку склали учні Одеського навчально-виховного комплексу №53, загальна кількість респондентів – 62 особи, які склали 100% вибірки, з них 38 дівчат та 24 хлопця. Вік респондентів: 15 років – 35,48 %, 16 років – 30,64 %, 17 років – 33,87%

3. В ході проведеного емпіричного дослідження було виявлено певні особливості учасників булінгу в підлітковому віці.

Результати вивчення ситуації у школі, показали, що 9 % респондентів відкрито визнають, що вони регулярно демонструють агресивну поведінку

щодо своїх однолітків, тоді як 22% респондентів інколи вживають насильство, а 27 % респондентів являються «жертвами» булінгу. Щодо участі у булінгу, отримано неоднозначні результати 54 % респондентів, заявляють, що ніколи не були жертвами цькування, а 69 % респондентів ніколи не приймали участь у булінгу, при цьому лише 19 % та 22 % респондентів визнають, що інколи їм траплялось примати участь у шкільному булінгу.

Це дослідження вказує на те, що булінг є розширеним явищем серед дітей та підлітків, і що кривдники часто використовують різні форми насильства та знуцання над своїми жертвами, таким чином, вони можуть висміювати та глузувати з ними, поширювати пластинки та помилкові чутки, виключати їх зі спільною діяльністю, формувати фізичну силу та насміхатися над своїми особливостями тіла.

Дослідження також показує, що кривдники часто діють у групах, а не самотійно.

Результати дослідження за методикою Дембо-Рубінштейна показали, що більшість респондентів (59%) мають адекватну самооцінку. Але водночас 15% респондентів мають завищену самооцінку, тоді як у 26% респондентів мають занижену самооцінку.

Щодо рівня домагань, 67% знаходиться в нормі, 14% респондентів мали дуже високий рівень домагань, що може свідчити про реалістичне та некритичне ставлення до власних можливостей. У таких випадках респонденти не вміють правильно поставити перед собою цілі. З іншого боку, 19% респондентів мають знижений рівень домагань, що також може вказувати на некритичне ставлення до своїх можливостей і невпевненість у власних здібностях.

4. Під час проведення емпіричного дослідження було виявлено взаємозв'язок між рівнем самооцінки та розповсюдженням булінгу серед підлітків. Також було показано, що співучасть у груповому булінгу пов'язана зі зниженням самооцінки. Встановлено, що кривдники, які обирають фізичне насильство, мають низький рівень емпатії, більшою мірою ніж інші схильні

до поведінки з антисоціальними ознаками. Крім того, було виявлено, що наявність беспорядності та невпевненості в соціальних ситуаціях може збільшити ризик стати жертвою булінгу в підлітковому віці. Таким чином, дослідження дозволило визначити різні фактори, які можуть впливати на поширення та динаміку булінгу серед підлітків.

Проведене нами дослідження та отримані результати дослідження можуть бути використані для розробки програм спрямованих на запобігання булінгу та насильства в школах. Воно також може допомогти вчителям та батькам розуміти причини та форми булінгу та допомогти їм діяти відповідно, щоб запобігти йому. І узагальнюючи, результати нашого дослідження слід зазначити, що пошук індивідуально-специфічних підходів до роботи з кривдниками може сприяти ефективному запобіганню булінгу. Отже, мета та завдання дослідження є досягнутими.